

УДК 316:37.015.3:005.32

DOI <https://doi.org/10.32840/2707-9147.2023.98.4>

О. О. ПІМЕНОВА

кандидат соціологічних наук,
доцент кафедри соціогуманітарних технологій
Луцький національний технічний університет

ЛЮДИ ПОХИЛОГО ВІКУ: ОСОБЛИВОСТІ СТЕРЕОТИПНОГО МИСЛЕННЯ

Стаття присвячена дослідженню особливостей стереотипного мислення та його впливу на людей похилого віку. У роботі стереотипи розглядаються як такі, що можуть призвести до дискримінації, ізоляції та соціального виключення людей похилого віку. Під стереотипами ми розуміємо певним чином перебільшені переконання (міфи), які широко поширені й укорінені у словесному, письмовому та візуальному контекстах суспільства. Акцентовано увагу на тому, що ставлення до людей похилого віку помітно відрізняється в різних суспільствах. Зокрема, у певних культурах можуть поважати та шанувати старших людей як джерело мудрості та досвіду, тоді як інші можуть вважати старість за несприятливу ознаку та дискримінувати людей похилого віку. З'ясовано, що стереотипи про певну соціально-демографічну групу відіграють важливу роль у формуванні того, як ми думаємо про людей і взаємодіємо з ними, а також у тому, як індивіди в межах стереотипної групи бачать себе; що стереотипи старіння – це соціальні конструкти, які культурно та історично обумовлені, а також індивідуально інтерпретовані. Акцентовано увагу на тому, що літня людина повинна бути поінформована про наслідки інтерналізованих негативних стереотипів.

Проаналізовано негативні та позитивні стереотипи старіння людини, які сьогодні є широко поширеними в нашому суспільстві та встановлено, яким чином ці стереотипи можуть впливати на повноцінне життя людини похилого віку. Зокрема, здійснений аналіз показав, що таке мислення не сприяє індивідуально-особистісному підходу до розуміння цієї проблеми.

У статті підкреслюється, що дослідження стереотипів старіння населення є важливим завданням у сучасних соціокультурних реаліях, яке може допомогти змінити ставлення до старшого покоління в суспільстві, зменшити їх дискримінацію та ізоляцію, покращити їхнє здоров'я та благополуччя, сприяти формуванню культури солідарності та згуртованості між поколіннями.

Також, у статті запропоновано та розглянуто основні підходи до подолання стереотипного мислення про людей похилого віку та процесу старіння, а саме: 1) індивідуальний підхід; 2) уникнення узагальнень; 3) оцінка за здібностями; 4) розуміння різноманітності.

Ключові слова: стереотипи, люди похилого віку, старіння, дискримінація, соціальна відчуженість.

Постановка проблеми. Одним із складних соціальних явищ, що набуває сьогодні глобального характеру є процес старіння населення. З цим пов'язаний цілий комплекс соціально – економічних, політичних та демографічних проблем людства. Тривалість життя людей збільшується в усьому світі, а отже виникають і питання, відповіді на які є особливо нагальними у таких умовах. Україна входить до 30 найстаріших країн світу за часткою осіб віком 60 років і старше: у 2015 році вона становила 21,8%, а частка людей віком 65 років і старше – 15,5% від загальної чисельності населення. Згідно з національним демографічним прогнозом до 2025 року частка осіб віком понад 60 років становитиме 25,0% загальної кількості населення, віком 65 років і старше – 18,4%, у 2030 році – понад 26% і понад 20%, відповідно [1]. Очевидно, що за таких умов, завданням суспільства є формування політики для можливості здорового старіння, а також надання допомоги людям у збереженні здоров'я та активності у похилому віці.

Важливо відзначити, що старіння є індивідуальний і, водночас, складний процес. Його особливістю є те, що він продовжує бути стереотипним. Як наслідок, негативні стереотипи про старість можуть призвести до дискримінації, ізоляції та соціального виключення старшого покоління, а це може негативно вплинути на їхнє здоров'я та благополуччя. Саме тому, актуальними стають сьогодні відповіді на такі питання: яку ж роль відіграють стереотипи про старіння у суспільстві; якими бувають ці стереотипи; як позначаються стереотипи на самосприйнятті людини у певних соціальних обставинах?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження стереотипів старіння зробили такі зарубіжні вчені: М. Рейсман, Л. Гайтнер, А. Стормс, К. Вупен (зосереджують увагу на тому, як стереотипи старості впливають на поведінку, очікування та судження людей по відношенню до людей похилого віку); К. Карлсон, Д. Блек, Л. Холлі, Д. Костер (обґрунтовують інструменти оцінювання, які зазвичай використовуються для вимірювання стереотипів літніх людей); М. Хаммерт, Т. Гарстка, Д.Аткінсон (стверджують, що люди похилого віку мають більш складні уявлення про старіння, ніж люди середнього віку та молодь, а також, що люди середнього віку мають більш складні уявлення, ніж молодь).

Серед українських сучасних дослідників відзначимо праці Т. Гальцевої (вивчає навчальну самоефективність літніх людей), Н. Токаревої та А. Коллі-Шамне (аналізують кроскультурні особливості ставлення людей похилого віку до процесу старіння), О. Воронової та М. Барчій (стереотипи старіння розглядають у комплексі соціально-психологічних проблем старіння), М. Кухти та І. Мартинюк (розглядають стереотипи як соціокультурний чинник впливу на життя людей старшого віку), Н. Коляди, Т. Кочубея та О. Балдинюк (аналізують прояви та можливі шляхи протидії дискримінації літніх людей, зокрема пов'язані із стереотипами), С. Голика (пов'язує появу

герентофобії та ейджизму з поширеними у суспільстві негативними стереотипами старіння), В. Біскупа (аналізує причини виникнення такого соціального явища як ейджизм).

Мета статті – розкрити специфіку стереотипного мислення щодо людей похилого віку, а також особливостей впливу такого мислення на цю соціально-демографічну когорту.

Виклад основного матеріалу. Ставлення до людей похилого віку помітно відрізняється в різних суспільствах. Зокрема, у певних культурах можуть поважати та шанувати старших людей як джерело мудрості та досвіду, тоді як інші можуть вважати старість за несприятливу ознаку та дискримінувати людей похилого віку. Наприклад, у Японії шанобливе ставлення до старшого покоління є важливою частиною національної ідентичності, в індійському суспільстві люди похилого віку часто вважаються призначеними для передачі знань та досвіду молодшому поколінню, в ісламській культурі ставлення до людей старшого віку також вирізняється повагою і шанобливістю. Проте, сьогодні можна спостерігати протилежне ставлення до людей похилого віку, а саме – дискримінація та незважання на потреби і права цієї соціально-демографічної когорти. Зокрема, у західному суспільстві, а також і в Україні прослідковується тиск на людей похилого віку, щоб вони залишалися активними та продуктивними, інакше вони можуть стикатися з соціальною відчуженістю та економічними проблемами. Значну роль у цьому відіграють стереотипи, які мають визначальний вплив на культуру старіння у будь-якому суспільстві.

Стереотипи – це певним чином перебільшені переконання (міфи), які широко поширені й укорінені у словесному, письмовому та візуальному контекстах суспільства. У науковий обіг соціальних наук термін «стереотип» був введений американським дослідником У. Ліпманом (праця «Суспільна думка», 1922). Як стверджує О. Блинова: «В його метафоричному визначення стереотипи представлено як «картинки у голові людини», які економлять зусилля при сприйнятті складних соціальних об'єктів і захищають цінності особистості, соціальні позиції і права. На його думку, у повсякденному житті людина не завжди має всю необхідну інформацію для формування власної думки про події. Це змушує особистість застосовувати шаблонні інтелектуальні рішення» [5, с. 108].

Стереотипи про певну соціально- демографічну групу відіграють важливу роль у формуванні того, як ми думаємо про людей і взаємодіємо з ними, а також у тому, як індивіди в межах стереотипної групи бачать себе. Іншими словами, стереотипи старіння – це соціальні конструкти, які культурно та історично обумовлені, а також індивідуально інтерпретовані.

Як стверджують сучасні українські дослідники М. Кухта та І. Мартинюк: «Умовно стереотипи щодо старшого віку можна поділити на позитивні та негативні. Негативні соціальні стереотипи

щодо старості артикулюють її переважно як вік індивідуальних втрат (соціальних зв'язків, статусів, матеріальних ресурсів та здоров'я) або ж (якщо це позитивні стереотипи) – вік корисності для інших. Позитивні стереотипи щодо старіння якраз почасти спрямовані на реалізацію соціального потенціалу старших, бо цю групу починають розглядати як потенційно ресурсну» [2, с. 200].

У ході дослідження, ми дійшли висновку, що можна виокремити ряд негативних стереотипів про старіння, які сьогодні є широко поширеними в нашому суспільстві, а саме:

1) людина похилого віку є фізично слабкою: відповідно до цього уявлення, людина, яка старіє, зазвичай втрачає фізичну силу і, навіть, здатність до самостійного пересування. Такий стереотип може привести до невірної ідеї, про те, що людина після певного віку не може жити повноцінним життям;

2) людина похилого віку втрачає пам'ять: цей стереотип передбачає, що з віком людина стає забудькуватою і нездатною пам'ятати події з минулого. Очевидно, що це може призвести до стигматизації старших людей у будь – якому суспільстві;

3) у людини похилого віку значно знижуються інтелектуальні здібності: думка про те, що старші люди мають зниження інтелектуальних здібностей, може призвести до несправедливих обмежень у доступі до роботи, освіти та інших можливостей. Більш того, такі стереотипи можуть підірвати самооцінку та самоповагу старших людей, призводячи до соціальної відчуженості та погіршення якості їхнього життя.

4) люди похилого віку не забезпечені фінансово: думка про те, що старі люди є фінансово нестабільними і не мають достатньої кількості грошей на життя формує такий стереотип, який може призвести до соціальної нерівності та обмежень у доступі старших людей до необхідних ресурсів.

5) люди похилого віку мало сприяють суспільству: згідно з цим уявленням старша людина є неефективною та неактивною. Відповідно, такий стереотип викликає обмеження можливостей їхньої участі у різних сферах, таких як робота, волонтерство, політика та культурне життя.

Важливо відзначити, що якщо людина має інтерналізовані негативні стереотипи, то у неї зникає впевненість у собі, значно знижується мотивація («Я старий, і вже занадто пізно щось міняти»), а також почуття ефективності («Я уже цього не зможу зробити»).

У той же час, як зазначалось вище, стереотипи старіння можуть бути і позитивними, наприклад, літня людина – здорова, мудра, забезпечена. До найбільш поширених таких стереотипів можна віднести:

1) людина похилого віку є мудрою: завдяки багатому життєвому досвіду вона може набувати глибоких знань про оточуючий світ; часто володіє цінними інсайтами, а також може передати цю мудрість молодшим поколінням;

2) людина похилого віку є самостійною: особистісна зрілість цих людей дозволяє їм розуміти свої потреби та вміти приймати рішення самостійно; вони можуть мати визначені цілі та бути самостійними в їх досягненні;

3) людина похилого віку є емоційно стійкою: з віком багато людей розвивають вміння керувати своїми емоціями та реагувати на стресові ситуації з розумінням і спокоєм; вони набувають навиків, які дозволяють їм конструктивно виходити із складних обставин;

4) людина похилого віку вміє комунікувати: з віком розвивається вміння ефективного спілкування та вирішення конфліктів протягом свого життя; людина набуває навичок встановлення здорових міжособистісних відносин і може комунікувати з розумінням і толерантністю;

5) людина похилого віку є вдячною: старші люди розуміють та відчують цінність кожного моменту життя; вони можуть бути вдячними за прості радощі, такі як час з родиною та друзями, природа, культурні події тощо.

Здійснивши аналіз негативних та позитивних стереотипів про старіння людини, можна побачити, що і у першому, і у другому випадку таке мислення не сприяє індивідуально-особистісному підходу до розуміння цієї проблеми. Саме тому, важливим сьогодні є подолання усіяких шаблонів при дослідженні будь-якої соціальної проблеми, а надто, старіння людини.

На нашу думку, для подолання стереотипного мислення про старість доцільно дотримуватись таких підходів: 1) індивідуальний підхід: полягає у розумінні, що кожна людина є унікальною, незалежно від свого віку; 2) уникнення узагальнень: кожна людина має свою унікальну історію та шлях життя; 3) оцінка за здібностями: враховувати здібності, досягнення та потенціал; 4) розуміння різноманітності: люди старшого віку можуть мати різні фізичні та психологічні характеристики, і їхні потреби і бажання можуть значно відрізнятись.

Висновки. Отже, дослідження стереотипів старіння населення є важливим завданням, яке може допомогти змінити ставлення до старшого покоління в суспільстві, зменшити дискримінацію та ізоляцію старшого покоління, покращити їхнє здоров'я та благополуччя.

Список використаної літератури

1. Демографічні тенденції в Україні потребують комплексного підходу на державному рівні. *Міністерство соціальної політики України* : вебсайт. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/14711.html> (дата звернення: 15.04.2023).

2. Кухта М. П., Мартинюк І. О. Стереотипи як соціокультурний чинник впливу на життя людей старшого віку. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики* : зб. наук. пр. / редкол. : Я. В. Зоська (гол. ред.) та ін. Запоріжжя : КПУ, 2018. Вип. 79. С. 194–202.

3. Блинова О. С. Соціальні стереотипи як прояв соціального мислення. *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. пр. Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Київ : Фенікс, 2014. Т. 11. Вип. 9. С. 107–118.

Pimenova O. O. Elderly individuals: characteristics of stereotypical thinking

This article is devoted to the study of the characteristics of stereotypical thinking and its impact on elderly individuals. The paper examines stereotypes as factors that can lead to discrimination, isolation, and social exclusion of the elderly. The term "stereotypes" refers to certain exaggerated beliefs (myths) that are widely spread and deeply rooted in the verbal, written, and visual contexts of society. Emphasis is placed on the fact that attitudes towards the elderly noticeably vary in different societies. Specifically, in certain cultures, elderly individuals may be respected and revered as a source of wisdom and experience, while others may consider old age as an unfavorable characteristic and discriminate against elderly individuals. It has been found that stereotypes about a particular socio-demographic group play an important role in shaping how we think about and interact with people, as well as how individuals within the stereotyped group perceive themselves. It is acknowledged that stereotypes of aging are social constructs that are culturally and historically determined, as well as individually interpreted. Emphasis is placed on the fact that older adults should be informed about the consequences of internalized negative stereotypes.

The article examines how the analysis of negative and positive stereotypes about aging individuals can impact the fulfilling life of elderly individuals. Specifically, the analysis shows that such thinking does not contribute to an individual approach to understanding this issue.

The article emphasizes that researching stereotypes of aging population is an important task in modern socio-cultural realities. It can help change attitudes towards the older generation in society, reduce their discrimination and isolation, improve their health and well-being, and promote the formation of a culture of solidarity and cohesion between generations.

Additionally, the article proposes and examines the main approaches to overcoming stereotypical thinking about older people and the aging process, namely: 1) an individualized approach; 2) avoiding generalizations; 3) assessing based on abilities; 4) understanding diversity.

Key words: stereotypes, elderly individuals, aging, discrimination, social exclusion.